

Eesti Keele Instituut

Eesti viipekeele seisundikirjeldus

(koostööleping nr. 10-10/337 Haridusministeeriumi ja
Eesti Keele Instituudi vahel)

Vahur Laiapea

Merilin Miljan

Regina Toom

Urmas Sutrop

Tallinn 2002

Sisukord

EESTI VIIPEKEEL VERSUS TEISED VIIPEKEELED	3
EESTI VIIPEKEELE KASUTAJASKONNAST	3
<i>Hetkeseis.....</i>	<i>4</i>
<i>Ühtse kurtide kogukonna tekkest.....</i>	<i>4</i>
EESTI VIIPEKEEL JA REGIONAALNE VARIATIIVSUS.....	5
EESTI VIIPEKEEL JA SOTSIAALNE VARIATIIVSUS.....	5
EESTI VIIPEKEELE LÜHIKIRJELDUS	6
EESTI VIIPEKEEL VERSUS VIIBELDUD EESTI KEEL	6
VIIBELDUD EESTI KEEL.....	7
EESTI VIIPEKEELE TÄHTSUSEST.....	7
VIIPEKEELTE STAATUS EUROOPA LIIDU MAADES JA MUJAL.....	8
KURTUSE MÕISTEST	9
VIIPEKEELE KASUTUST REGULEERIVAD SEADUSED	11
VIIPEKEELE TÕLGI KUTSE KUJUNEMINE JA TÕLKETEENUSE RAKENDAMINE	
EESTIS	13
VIIPEKEELE TÕLGI KUTSE ARENG EESTIS.....	14
VIIPEKEELE TÕLKIDE KOOLITUS EESTIS	16
TÕLKETEENUSE RAKENDAMINE.....	17
VIIPEKEELE TÕLKIDE KVALIFIKATSIOONIST TÄNAPÄEVAL.....	19
VIIPEKEELE TÕLKIDE HARIDUSLIK ETTEVALMISTUS	19
VIIPEKEELE TÕLKIDE KUTSEHARIDUSE KONTSEPTSIOON EESTIS.....	21
VIITED	23

Eesti viipekeel versus teised viipekeeled

Eesti viipekeel kuulub maailmas ametlikult tunnustatud keelte hulka, sest on registreeritud maailma keelte andmebaasis *Ethnologue: Languages of the World* (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=ESO). Eesti viipekeele rahvusvaheliseks koodiks (*SIL code*) on ESO.

Eesti viipekeel on loomulik keel, mida kasutavad kurdid, kes elavad Eestis¹. Kuna eesti viipekeele leksika erineb teistest viipekeeltest, on ümberlükatud ka müüt ühtsest ja universaalsest viipekeelest. Viipekeeled võivad erineda niivõrd, et vastastikune arusaamine on välistatud.

Kuid paljud viipekeeled on olnud ajalooliselt üksteisega seotud ja seetõttu ka sarnanevad mõningal määral. Näiteks prantsuse viipekeelel (*Langue de Signes Francaise – LSF*) ja ameerika viipekeelel (*American Sign Language – ASL*) on rohkesti mõlema keele kasutajatele äratuntavat, eriti viipevara osas. Ka on näiteks Austraalia viipekeel (*Auslan, Australian Sign Language*) üsna tihedalt seotud briti viipekeelega (*British Sign Language - BSL*) just ühise ajaloolise tausta tõttu kurtide hariduse ja kultuuri vallas. Seetõttu saavad briti viipekeele kasutajad üsna kergesti aru austraalia viipekeelest. Sama kehtib väidetavalt ka skandinaavia kurtide kohta, kuna nende maade viipekeeltele on ühine ajalugu. Samuti esineb palju sarnaseid viipeid eesti ja soome viipekeeles tänu kurtide omavahelistele tihedatele kontaktidele. Eesti viipekeeles on käibel viipeid ka vene viipekeelest.

Eesti viipekeele kasutajaskonnast

Kuna eesti viipekeel on Eesti territooriumil elavate kurtide seas tekkinud ning kasutatav loomulik keel, antakse alljärgnevalt lühiülevaade eesti viipekeele kasutajaskonnast ja selle kujunemisest.

---

¹ Kurtide kogukondade viipekeeled ei baseeru ümbritseva ühiskonna enamuse keelel, st peremeeskeelel. Mõjutusi muidugi esineb. Nii on näiteks olemas ameerika viipekeel, iiri viipekeel, briti viipekeel, kuigi peremeeskeeleks on kõigi nende kolme puhul inglise keel.

Hetkeseis

Praegu elab Eestis ligikaudu 2000 viipekeelset inimest, keda võib käsitleda siinse kurtide kogukonna tuumikuna. Eesti viipekeele kasutajaskonna moodustavad lisaks viipekeelsetele kurtidele ka kurtidest vanemate kuuljad lapsed, kelle emakeeleks see sageli on ning osa vaegkuuljatest (mõistet 'kurt' kasutatakse keelelis-kultuurilises, mitte audioloogilises tähenduses. Seega hõlmab nimetatud mõiste igasuguse kuulmisstaatusega viipekeelekasutajaid). Ühtekokku on umbes 4500 eesti viipekeele regulaarset kasutajat.

Ühtse kurtide kogukonna tekkest

Tekkeajaks võib pidada 19. sajandi teist poolt, mil luterlik pastor Ernst Sokolovski rajas Väandrasse 1866. aastal eesti soost laste jaoks kurtide kooli. Enne seda oli kurtide omavaheline läbikäimine olnud juhuslik, kuid spetsiaalsete õppeasutuste rajamine pani aluse kurtide koondumisele, kogukonna ja eesti viipekeele kujunemisele. Omariikluse perioodil loodi Eesti Kurtummade Selts (1922) ja selle haruseltsid üle maa. Elavnes kurtide seltsielu ja isetegevus, tihenes omavaheline läbikäimine (Kotsar 1997, Paaes 2001). Ka nõukogude perioodil jäi viipekeel kurtide kogukonna loomulikuks ja igapäevaseks suhtlusvahendiks vaatamata sellele, et kurte kui puudega inimesi püüti nõ normaliseerida kõneldava keele pealesurumise teel, et nad ühiskonda assimileeruksid. Selle protsessi tulemusena jäi kurtide haridus puudulikuks ning viipekeel omandas negatiivse staatuse.

1980-ndate lõpus ja 1990-ndate alguses jõudis Eestisse aga teiste riikide (eriti Soome ja Rootsi) kaudu arusaam, et kurte inimesi võib pidada ka keelelis-kultuuriliseks vähemuseks. Tänu sellisele keelelis-kultuurilisele lähenemisviisile hakati siinse kurtide kogukonna ja viipekeele küsimusega tegelema uuest vaatenurgast: 1990-ndatel arendati välja viipekeele tõlketeenuste süsteem; 1994. aastal alustas tööd Tallinna Kurtide Kool, mille õppetöö põhineb kakskeelsuse meetodil².

---

² Kakskeelne õpetusmetoodika asetab rõhu mitte puudele, vaid keelele, mis kurtide seas on tekkinud ning näeb õpilase esimeses keeles, st viipekeeles olulist tuge teise, st eesti keele paremaks omandamiseks. Viipekeele kasutamise eeliseks õppetöös on see, et teadmiste omandamine ei takerdu õpilasel keelebarjääri taha.

Eesti viipekeel ja regionaalne variatiivsus

Eesti viipekeelt pole seni piirkondliku variatiivsuse osas uuritud. Kuivõrd väga pika aja jooksul on Eestis olnud ainult üks kurtide kool (1866-1924 Vändras, 1924-2001 Porkunis, praegu õpivad kurdid lapsed Tallinna Kurtide Koolis), on põhiosa kurtidest käinud samas koolis. Ühine koolitust, Eesti geograafiline väiksus ning kurtide tihe omavaheline lävimine on tingimused, mille pinnalt on välja kujunenud küllalt ühtne eesti viipekeel. Kuid siiski esineb ka eesti viipekeele viipevaras piirkondlikke erinevusi, nt on käibel isegi sellised terminid nagu 'tartu viibe' ja 'tallinna viibe'. Regionaalsete erinevuste vähendamise ja viipekeele ühtlustamise osas mängiks sõnaraamatu väljaandmine olulist rolli. Siiani on avaldatud vaid üksikuid temaatilisi viibete vihikuid (vt Toom 1989, Toom & Kivisild 1990).

Eesti viipekeel ja sotsiaalne variatiivsus

Eesti viipekeele puhul on sotsiaalne variatiivsus tingitud eelkõige vanusevahet. Vanem kurtide generatsioon on omandanud hariduse oraalse meetodi teel, mis välistas viipekeele kasutamise. Nooremad aga õpivad kakskeelse meetodi alusel, mis baseerub viipekeelel. Sellest lähtuvalt oleks huvitav uurida, kas suupiltide ja sõrmendite rohkuse või vähesuse osas esineb variatiivsust põlvkonniti, kas ja kui suur mõju on näiteks eesti keele kui peremeeskeele süntaksil noorema põlvkonna viipekeelele, kuidas kasutavad nooremad põlvkonnad viiperuumi süntaktiliselt.

Oluline faktor on ka viipelejate nõ perekondlik taust, kas kurt on kurtide või kuuljate vanemate laps. Umbes 6% kurtidel lastel on kurdid vanemad ning ligikaudu 90% kurtidel vanematel on kuuljad lapsed. Kurtide vanemate kurdid lapsed moodustavad nõ keelelise eliidi. Vahemärkusena olgu öeldud, et kurtide vanemate kurdid lapsed omandavad viipekeele sama loomulikult nagu kuuljad lapsed omandavad kõnekeele (vt näiteks uurimusi teiste viipekeelte omandamise kohta Bellugi, Lillo-Martin jt, 1990; Preisler 1983). Kuuljate vanemate kurdid lapsed omandavad aga viipekeele teiste kurtide lastega suhtlemise teel, nt kurtide laste lasteaias, koolis. Nii esimese kui teise rühma lastele on viipekeel üldjuhul emakeel, mille nad omandavad vanematelt. Ka need kurdid lapsed, kellel on kuuljad vanemad (90-94%) omandavad enamasti esimese keelena viipekeele. Seda muidugi juhul, kui neile

võimaldatakse kokkupuude seda keelt valdavate inimestega. Kuid siiski tuleb nentida, et kuuljate ja kurtide laste viiiplemites ilmneb märkimisväärsed erinevusi. Viimased kasutavad palju efektiivsemalt selliseid loomuliku viipekeele peamiseid omadusi nagu süntaktiline ruum, suupildid, asendusviiped (klassifikaatorid).

Eesti viipekeele lühikirjeldus

Üldjoontes on eesti viipekeelel (ja ka teistel viipekeeltele) palju põhimõttelisi sarnasusi kõneldavate keeltega (vt näiteks Miljan 2000, 2001). Eesti viipekeel lähtub peamiselt sellisest lause pragmaatilisest orientatsioonist nagu teema-reema (vt Laiapea 1992), st viipejärg on suhteliselt paindlik ning määravaks faktoriks on peamiselt see, millest teate adressaat peaks alustama teate mõistmist.

Viipekeele viipevara ehk leksika koosneb viibetest. Viibe koosneb neljast aspektist: käe asendist, viipe moodustamise kohast, käe liikumisest ja peopesa orientatsioonist (vt täpsemalt Laiapea 1992). Olles visuaal-motoorne keel, osalevad viiiplemisel käed, ülakeha, pea ja nägu. Viiiplemine toimub nn viiperuumis viipeleja ees ning selle dünaamikat kannavad käte, pea ning keha liigutused. Viiperuumis väljendatakse mitmesuguseid grammatilisi suhteid osutamise ja viiperuumi jaotamise abil.

Olulist keelelist teavet vahendab ka viipeleja nägu, pilgu suund, pea ning keha asend. Need võivad kanda sellist grammatilist informatsiooni nagu küsimus või käsk või markeerida perspektiivivahetust. Perspektiivivahetuse korral muudab viipeleja tekstisegmendi aega, tekstis esitatud toimumiskohta või mõlemat komponenti muu teksti suhtes.

Eesti viipekeel versus viibeldud eesti keel

Põhimõtteliselt esineb kahte tüüpi viipekeelt iga viipekeele puhul üle kogu maailma. Ühe keele kahe väljendussüsteemi peamine erinevus seisneb selles, kas viipejärg lähtub peremeeskeele sõnajärjest (antud juhul eesti keele sõnajärjest) või mitte. Kui meil on tegemist esimesega, st viiiplemine lähtub peremeeskeele sõnajärjest, siis on tulemuseks eesti keele

allkeel ehk viibeldud eesti keel. Kui aga viimane, siis on tegemist iseseisva keelega, mis on küll mõjutatud oma peremeeskeelest, kuid ei lähtu sellest. Olgu siinjuures veel kord mainitud, et taoline jaotus kehtib kõikide viipekeelte puhul ning lisaks vastandusele eesti viipekeel – viibeldud eesti keel on näiteks rootsi viipekeel - viibeldud rootsi keel, briti viipekeel - viibeldud inglise keel jne.

Viibeldud eesti keel

Viibeldud eesti keel on eesti keele allkeel, mis kasutab eesti viipekeele viipeid eesti keele süntaksist lähtuvalt ning spetsiaalseid viipeid edasiandmaks nt sidesõnu ja muud grammatilist informatsiooni. Viibeldud eesti keelele on omane rohke sõrmendite kasutamine ning viiped artikuleeritakse enamjaolt koos selge suupildiga. Kuuljad lapsevanemad kasutavad peamiselt just sellist keelesüsteemi oma kurdist lapsega suhtlemisel. Ka samaaegne tõlkimine eesti keelest visuaalsesse meediumisse põhineb viibeldud eesti keelel, nt tõlge televisioonis, koosolekutel jne.

Eesti viipekeele tähtsusest

Eesti viipekeel annab selle kasutajaskonnale võimaluse määratleda ennast keelelis-kultuurilise vähemusena. Võimaluse, kuid mitte kohustuse. Enesemääratlus keele kaudu ei sõltu siiski üksnes end määratleda tahtva inimrühma soovist, vaid ka sellest, millise piirini on vähemust ümbritsev enamus valmis vähemusrühma enesemääratlust tunnistama. Kuivõrd kurdid erinevalt paljudest etnilistest vähemustest ei pretendeeri üheski ühiskonnas riiklikule ega territoriaalsele iseseisvusele, sõltub nende püüdluste edu enam “kuulva enamuse” teavitatuse määrast kui kellegi poliitilistest ambitsioonidest.

Enesemääratlus keele baasil ei tähenda isolatsiooni keele alusel, kuigi just viimast teesi on esile tõstnud näiteks need, kes eitavad viipekeelt kurtide laste hariduskeelena. Inimeseks kasvamise ja inimeseks olemise eelduseks on suhtlemine ning samastumine nende inimestega, kellelt see keel omandatakse. Kas signaal, mis tähendust kannab, jõuab inimese ajusse läbi silma või kõrva, on üpriski teisejärguline teema. Kurtus on pindkahjustus, mis ei luba

omandada esimeste eluaastate jooksul esimese keelena kõnekeelt, kuid ei sea mingeid tõkkeid viipekeele omandamisele.

Eesti viipekeelel ei ole Eesti Vabariigis ikka veel ametlikku ehk õiguslikku staatust. Kuid tõsiasi, et eesti viipekeel on kasutusel õpetuskeelena Tallinna Kurtide Koolis, mille pedagoogidest on umbes 50 % ise kurdid ning et on võimalik tellida viipekeele tõlketeenust ning läbida eesti viipekeele tõlgikoolitus näitab seda, et *de facto* on eesti viipekeel Eesti Vabariigis tunnustatud. Kuid hädasti oleks vaja tunnustada eesti viipekeelt *de jure*, et

- käivitada eesti viipekeele ja viibeldud eesti keele baas- ja rakendusuringud ning sellealase tegevuse stabiilsus, sest erinevalt paljudest teistest maailmas kasutatavatest viipekeeltest, on eesti viipekeelt väga vähe uuritud. Igal keelel peaks olema oma grammatikakirjeldus, sõnaraamat ja (kirjalikult) jäädvustatud keelematerjal. See ongi just keeleteaduri ülesanne anda oma panus, et need kolm kriteeriumi oleks täidetud;
- tagada viipekeele õppimisvõimalused kurtide laste vanematele;
- kinnistada ja edasi arendada kakskeelset õpetusmudelit kurtide hariduses
- tagada eesti viipekeele ja selle kasutajate õigus seadusandluse tasandil;
- edasi arendada eesti viipekeele tõlkide koolitamise süsteemi;
- garanteerida tõlketeenus kurtidele nii jätkuõpingutes kui asjaajamises.

Viipekeelte staatus Euroopa Liidu maades ja mujal

Termin 'viipekeelte staatus' tähendab antud kontekstis "...positsiooni, mille on viipekeel saavutanud võrreldes teiste keeltega. Sellist positsiooni võib kirjeldada viipekeele kasutusrohkest lähtuvalt ja selle järgi, kui laialdased on nii kurtide kui ka kuuljate teadmised viipekeel(t)est".³ Sisuliselt tähendab viipekeele tunnustamine näiteks õigust kakskeelsele õpetusele, oma keelest hoolimist ja selle arendamist kui ka võrdset juurdepääsu haridusele ja kogu informatsioonile, mis on praegu kurtidele tegelikult osaliselt või siis ainult raskesti kättesaadav. Järgnevalt antakse ülevaade riikidest, kus viipekeelt on tunnustatud kas põhiseaduses ja seadusandluses.

---

³ Kyle, Jim & Lorna Allsop 1997. *Sign on Europe: A Study of Deaf People and Sign Language in the European Union*. Bristol: EUD & Centre for Deaf Studies, University of Bristol.

Eelnevalt olgu veel lisatud, et 17. juunil 1988. aastal otsustas Euroopa Parlament ühehäälselt, et niiöelda rahvusviipekeeli tuleb tunnustada ja et kurte tunnustatakse kui keelelist vähemust. 18. novembril 1998. aastal, see on 10 aastat hiljem, kordas Euroopa Parlament oma üleskutset liikmesriikidele tunnustada ametlikult oma maa viipekeelt või viipekeeli. Samuti nõudis Euroopa Parlament oma liikmesriikidelt järgmist: finantseerida viipekeelte õpetajate ning tõlkide koolitusprogramme; tagada kurtidele informatsioon Euroopa Liidu tegevuskavade ja programmide kohta; tagada Euroopa Liidu ametnike teadmiste täiendamine kurtuse ja kurtide kogukondade osas; tagada, et Euroopa Liidu institutsioonide poolt korraldatud avalikel üritustel saaksid osaleda ka kurdid viipekeelse tõlketeenuse vahendusel – need olid neli olulist punkti liikmesriikidele esitatud nõuete osas seoses viipekeeltega⁴ neli aastat tagasi, see on 1998. aastal.

Riigid, kus viipekeel või viipekeele kasutajad on tunnustatud **põhiseaduses**, on järgmised: Soome (1955), Portugal (1997), Kreeka (2000), Austria Liidumaa Ülem-Austria (2001), Tšehhi (1988), Slovakkia (1995), Kolumbia (1996), Uganda (1995), Lõuna-Aafrika Vabariik (1996).

Seadusandluse tasandil on viipekeel või viipekeele kasutajad tunnustatud järgmistes riikides: Taani (1991), Rootsi (1981), Läti (1999), Suurbritannia (määrused 1979, 1984, 1995, 1996), Prantsusmaa (prantsuse viipekeel tunnustatud iseseisva keelena juba 1830, õigus kakskeelsusele 1990), Iiri (1998), Austraalia (1989), Tai (1999), Leedu, Norra, Ukraina, Valgevene, Kanada, USA, Uruguai.

Kurtuse mõistest

Kurtus on mitmetähenduslik mõiste, nii nagu on mitmetahulised muudki kurtusega kaasnevad probleemid. Kuulmispuudega inimeste arvulise koosseisu kohta võib leida eri allikatest mitmeid erinevaid andmeid. Nende erinevus tuleneb eelkõige kuulmislanguse sügavusest ja/või kurtide enesemääratlusest. Siinkohal esitan mõningad üldlevinud arvud. Kui puudega täiskasvanute arv 2001.a. rahvaloenduse andmetel oli üle 84 000, siis kuulmispuuet, mis vähemal või suuremal määral vajab eritähelepanu, esineb kuni 10 000 inimesel, sh kurte on 1400 ehk 0,1% kogu rahvastikust. Viipekeelsete kurtide (kuulmispuudega inimesed, kes

---

⁴ EUD 2000. Annex to Invitation for EUD Seminar in Sweden.

suhtlemisel vajavad viipekeelset tõlketeenust) arvu suuruseks Eestis loetakse 2000. Tartu Kõrvakliiniku 2001.a. andmebaasi on registreeritud 650 erivajadusega kuulmispuudega last ja igal aastal sünnib neid juurde ligikaudu 30. Võrdluseks olgu toodud erivajadusega pimedad lapsed, keda on 0,05-0,1% ehk 5-10 last 10 000 kohta. Puudega laste üldarv Eestis on pisut alla 5000. Antud numbrid käsitlevad puudega (sh kuulmispuudega) lapsena kuni 16-aastast inimest, kellele on puudega inimeste sotsiaaltoetuse seaduse kohaselt määratud puue. Tegelikult on aga puudega (sh kuulmispuudega) laste arv oluliselt suurem, kuid erinevatel põhjustel ei jõua nad puude määratlemiseni või arstliku ekspertiisikomisjoni arvates pole nende kõrvalabi vajadus nii suur, et puuet omistada.

Kuulmispuudega inimeste (sh kurtide) põhiprobleemiks on kuulmispuudest (kuulmisfunktsiooni kahjustumine ja/või kaotamine haiguse, trauma vmt tagajärjel) tulenevad kommunikatsiooniraskused (sh informatsiooni kättesaamine). Sellega kaasneb sotsiaalne isoleeritus nn "kuuljate maailmas", tekivad raskused nii üld- kui kutsehariduse omandamisel, tööhõives, igapäevaprobleemide korraldamisel, suhtlemisel ühiskonna ja pereliikmetega jne. Seeläbi mõjutab kuulmispuue kurdi inimese üldist toimetulekut, tema elukvaliteeti ja isikliku arengut. Teisisõnu – kommunikatsiooniprobleemidest tingituna jääb kuulmispuudega inimestel (sh kurdil) vähe võimalusi aktiivseks osaluseks mitmetes eluvaldkondades, juhul kui kuulmispuue pole kompenseeritud kas kuuldeaparaatide ja/või viipekeeletoolkide abil.

Kurtust käsitletakse tänapäeval kahel viisil. **Traditsiooniline meditsiiniline lähenemine** lähtub eelkõige indiviidist ning põhineb audioloogilise funktsiooni mõõtmisel, diagnoosides kuulmise langust (kõrvalekallet normist loetakse kuulmislangust alates 30dB). Selle tulemusena põhjustab kuulmispuue verbaalse kõne ja tavakeele (eesti keele) spetsiifilisi arenguhälbeid ning tingib vajaduse eripedagoogilise sekkumise järele. Alates eelmise sajandi üheksakümnendatest aastatest on Eestis lääne maailma eeskujul (alguse saanud kuuekümnendatel aastatel) meditsiinilise puudemudeli kõrvale ilmunud **sotsiaalne käsitlus**, mille tulemusena moodustavad kurdid omaette allkultuuri (keelelis-kultuurilise vähemusgrupp), mille peamiseks tunnusjooneks on nende lingvistiline omapära (viipekeel). Seega kuulmise seisundit ei peeta kaugeltki ainsaks ja piisavaks teguriks kurtide enesemääratlemisel, sellest olulisemaks peetakse väärtusi, veendumusi, jagatud mõtteviisi, hoiakuid, viipekeele tunnustamist ja kasutamist. 20. sajandi lääne autorite tööde põhjal võib väita, et kurtide kooskonna tuuma moodustavad kurtide peredes kasvanud kurdid (5-10% kurtidest), kes viipekeele on omandanud esmakeelena. Kuulmise kompenseerimine toimub

ühelt poolt 20. ja 21. sajandile iseloomulikele kuulmist kompenseerivate tehniliste abivahendite abil (kuuldeaparaadid, individuaalsed- ja üldised helivõimendusseadmed, valgussignaalid, sisekõrva implantaadid) ning teiselt poolt on aegade jooksul kahte maailma, kahte erinevat keele-kultuurigruppi vahendanud inimesed, keda rollist lähtuvalt nimetatakse – viipekeeletõlgiks.

Viipekeelee kasutust reguleerivad seadused

Taasiseseisvumisperioodi iseloomulikuks tunnuseks võib lugeda ka puuetega inimesi puudutavate arvukate seadusandlike aktide vastuvõtmist. Tänapäeva puudelisuspoliitika lähtekohad ja eesmärgid kasvasid välja lääneriikides 20. sajandi keskpaigast ning on sätestatud 1993. aastal ÜRO poolt vastu võetud dokumendis – “Puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise standardreeglid” (heaks kiidetud Eesti Vabariigi Valitsuse poolt 16. mail 1995.a.).

Eesti Vabariigi Põhiseadus (§28) ütleb “*puuetega inimesed on riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all*”. Põhiseaduses formuleeritud printsiibile toetuvad mitmed teised seadused ja määrused (Lastekaitseadus, Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus, Sotsiaalhoolekandeseadus, Haridusseadus, SM 07.03.2001, määrus nr 32 jt), mis sätestavad puudega inimestele (sh kuulmispuudega) riigi poolt osutatava abi määra ja iseloomu, selleks et kaasa aidata puudega (erivajadustega) isiku sotsiaalsele turvalisusele, isiklikule arengule ja ühiskonnas kohanemisele.

Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus (27.01.1999) sätestab puuetega inimestele makstavate riiklike puude- ja sotsiaaltoetuste liigid ja nende maksmise korra (vt §6-14). Puude raskusastme (sügav, raske ja keskmine puue) määramisel iseloomustatakse inimest lisaks füsioloogilistele tunnustele ka tegutsemisvõime seisukohalt, st kui võrd vajab inimene kõrvalabi toimetulekuks igapäevaelus ühiskonda integreerimisel (Puuetega inimeste... §2). Niisiis ilmneb, et kuulmispuudega inimeste puude raskusastme määramisel, lisaks kuulmislanguse sügavusele, positiivselt otsust mõjutavaks faktoriks on viipekeeletõlgi vajadus suhtlemisel. Teatud vastuolu esineb nende kuulmispuuetega laste puude raskusastme määramisel, kes on valinud oraalse suunitluse ja toimetulekul ühiskonnas kasutavad

individuaalset kuulmisabivahendit, kuid vaatamata kuulmisaparaadi olemasolule vajavad regulaarselt kõrvalaabi ja juhendamist. Kõrvalabina seda riiklikes ametkondades ei teadvustata. Selline suhtumine võib tekitada situatsiooni, kus väheneb tavalasteasutusse integreerunute arv. On tekkinud ebavõrdne olukord, kuna “päris kurtideks” peetakse vaid viiplevaid lapsi ja täiskasvanuid.

ÜRO standardreeglite kohaselt tuleb puudega lastele, noortele ja täiskasvanutele alus-, põhi- ja gümnaasiumi- ja kõrghariduse omandamine tagada võrdsete võimaluste põhimõtete kohaselt. Seega on puudega inimestel õigus integreeritud haridusele st kuulmispuudega õpilastel on õigus õppida üldhariduslikes koolides integreeritud vormis vastavalt oma võimetele võrdsetel alustel kuuljatega, kusjuures kooli poolt peavad olema tagatud õpilastele puudespetsiifilised erivajadused (Haridusseaduse 30.03.1992; Vabariigi Valitsuse määrus nr 265, 25.nov.1998; Kutseõppeasutuse seadus §10, lõige 2; Ülikooliseadus §13, lõige 5 punkt1; Puudega Inimeste Sotsiaaltoetuste Seadus §10).). Kuulmispuudega inimeste kontekstis peaks see tähendama tehniliste abivahendite ja viipekeeletõlgi (õpingutõlgi) olemasolu ehk kättesaadavust. Õpingutõlgi vajaduse otsustab õppur ise. Eestis valitseb hetkel olukord, kus koolid on valmis viipekeelset tõlget kurdile õppurile finantseerima (TPÜ, TTÜ, Eesti Kunstiakadeemia jt), kuid viipekeeletõlkide vähesuse tõttu ei suuda tõlkekeskused vastavat nõudlust tõlkidega katta.

Mitmetes reeglites esitatakse ka kuulmispuudega inimestele suunatud abinõusid ja teenuseid. Nii näiteks neljandas reeglis, mis käsitleb toimetulekut tagavaid toetavaid teenuseid, märgitakse muuhulgas, et *“riik peab toetama tõlketeenuste loomist ja osutamist”*. Viiendas reeglis, mis käsitleb teenuste kättesaadavust, lisatakse *“selleks et muuta suuline informatsioon kuulmispuudega või kommunikatsiooniraskustega inimestele kättesaadavaks ning hõlbustada kurtide ja kuulvate inimeste vahelist suhtlemist, tuleb osutada viipekeele tõlketeenuseid”* (Standardreeglid 1995: 9-11). Sisuliselt tähendab see seda, et koos kurtuse käsitlemisega uuest vaatenurgast kerkivad päevakorda ka viipekeeletõlke-alased küsimused (Vabariigi Valitsuse määrus nr 265, 25. novembrist 1998.a.). EV Sotsiaalhoolekandeseaduse §26 alusel kohustatakse riiki ja kohalikke omavalitsusi tagama puuetega inimestele erinevaid sotsiaalteenuseid. Kuulmispuudega inimestele rakendus 1995.a. tõlketeenus, mille kohaselt kohustub kohalik omavalitsus kindlustama kuulmispuudega inimesed neile vajaliku tõlketeenusega isiklikus asjaajamises (vt täiendavalt *Tõlketeenuse rakendamise*). Samas märgitakse EV invapoliitika üldkontseptsiooni “Puuetega inimestele võrdsete võimaluste

loomise standardreeglid” rakendamiskavas, et tänapäeval puudub sotsiaalteenuste järjepidev ja sihipärane areng, mis on põhjustatud eelkõige riigi rahaliste vahendite limiteeritusest.

1990. aastate algus (mis ulatub tänapäevani) tähistab Eestis kuulumispuuetega inimeste hariduse- ja sotsiaal-poliitiliste probleemide tõstatamise, puuetega inimeste enesekehtestamise ja nende teadlikkuse tõusu algust, tuues kaasa hulganisti vastuolusid. Kui enne taasiseseisvumisperioodi toimus kurtide samastamine kuuljatega ning õpetamise põhimõte seisnes kuulumise ja suulise kõne arendamises, tagamaks iseseisev toimetulek kuuljate ühiskonnas, siis oli üsna loogiline, et viipekeeletõlkide olemasolule ja nende väljaõppele ei pööratud kuigi palju tähelepanu. Tänapäeval, kui kurtide hariduses domineerib viipekeel ning kurte aktsepteeritakse kui keelevähemust, kasvab kurtide keeleline variatiivsus. Üha rohkem kohtame viipekeelseid kurte, kes toimetulekul kuuljate maailmaga vajavad (eelistavad) viipekeeletõlgi vahendust, mistõttu nõudlus vastava teenuse järgi pidevalt suureneb. Nii kujunevad kurtide keele- ja hariduspoliitikast tulenevalt kurtide kuuljate maailma integreerumise võtmeisikuteks viipekeeletõlgid, päevakorda tõusevad nende väljaõppe ja tõlkekorralduse küsimused.

Viipekeele tõlgi kutse kujunemine ja tõlketeenuse rakendamine Eestis

Aegade jooksul on välja kujunenud rida nn abistavaid elukutseid. Nende hulka kuulub ka viipekeeletõlk, kellelt on oodatud eri aegadel mitmesuguste rollide täitmist. Kui eelmise sajandi esimesel poolel toimus tõlkimine heategevuslikus korras mitteprofessionaalse tegevusena, siis sajandi teisel poolel juhitakse maailmas tähelepanu viipekeelsele tõlkimisele kui professionile, mis eeldab põhjalikku ettevalmistust. 20. sajandi teisel poolel arenenud riikides institutsionaliseerunud ja diferentseerunud viipekeeletõlgi rolli käsitlemise taustaks on võrdsete võimaluste tagamise liikumine inimõiguste kontseptsiooni alusel ning uuenenud vaated viipekeele lingvistilisele ja psühholingvistilisele olemusele, selle tunnustamisele.

On mitmeid metafoorilisi väljendeid, kuidas professionaalsed tõlgid oma rolli kirjeldavad – “masin”, “sild”, “kanal”, “aken”, “telefon”, “peegel” jmt, viidates ühendusele, mida nad loovad inimeste vahel, kes ei räägi ühist keelt. Kuulumispuudega inimesed on viipekeeletõlke, lisaks eeltoodule, nimetanud ka “oma kõrvadeks” või “käepikenduseks”. Need metafoorilised

väljendid kirjeldavad, kuivõrd raske ja vastutusrikas on tõlgi ülesanne, samaaegselt viidates sellele, et tõlk peab jääma igal tasandil erapooletuks.

Viimasel viiekümnel aastal on läänemaailmas viipekeeletõlgi kutse arengus läbi viidud olulisi muudatusi ning saavutatud sellel alal märgatavaid tulemusi: moodustatud on mitmeid ülemaailmseid, riiklikke ja kohalikke tõlkide organisatsioone, käivitatud mahukad tõlgikoolitusprogrammid (kuni magistriõppeni), muutused on toimunud tõlgirolli käsitluses, läbi viidud hulganisti uurimusi ja vastavateemalisi konverentse jne.

Viipekeeletõlgi kutse areng Eestis

Alates eelmise sajandi kahekümnendatest aastast (esimesed andmed pärinevad aastast 1924), on kurte abistanud igapäevaelu toimingutes nende pereliikmed, tuttavad, õpetajad või parema keeleoskusega kurdid ise, kes sageli “harimata” kurte “hädest” välja aidades keerulises kommunikatsioonisituatsioonis lihtsalt “õla alla panid”. Seega kurtidele tõlkimine eelmise sajandi alguses toimus heategevuslikus korras. Esimesed tõlkide ametikohad (varasema nimetusega “miimikatõlk”) loodi 1952. aastal kurtide ühingu süsteemi ettevõtete ja klubide juurde (7 ametikohta üle vabariigi). Tõlkidena asusid tööle enamasti kurtide kooskonnas kakskeelsetena üles kasvanud kurtide vanemate kuuljad lapsed. Ka sel perioodil tegid tõlgid kõike, mida kas kurdid või kuuljad osapooled (inimesed) vajasisid. Nad andsid mitmesugust (nii psühholoogilist kui ka majanduslikku) nõu, korraldasid kurdi asjaajamist, tõlgendasid sõnumeid ja sageli otsustasid kurtide eest. Mistahes abi saamiseks pöördusid nii kuuljad kui kurdid ikka tõlkide poole. Paradoksaalne oli aga see, et tähtis polnud tõlgi üld- ja kutsealane ettevalmistus, vaid sellest olulisemaks peeti tõlkide kurtide kogukondlikku päritolu. 2001.a. uurimusele toetudes võib väita, et sellel perioodil töötavate tõlkide üldharidus, erialane tegevus ja tasustamine oli vägagi erinev.

Koos riiklike ümberkorraldustega taasiseseisvunud Eestis (alates üheksakümnendatest aastatest), mil reorganiseerus ka kurtide ühingu struktuur, koondati enamik viipekeeletõlgi ametikohti. Samas puuetega (sh kurtide) inimeste sotsiaal- ja haridusküsimustes toimunud uuendused, kurtide süvenev integreerumine ühiskonda ja viipekeeletõlgi rakendamine haridusmeediana tõi kaasa tõlketeenuse nõudluse plahvatusliku kasvu ning esitas kõrgemaid

nõudeid tõlke kvaliteedile, viipekeeletõlkide üldisele ja erialasele ettevalmistusele. Viipekeeletõlke ja tõlgitöö vastu hakkasid huvi tundma noored, kel puudusid varasemad kokkupuuted kurtide kooskonnaga.

90-ndatel aastatel jätkasid tööd kurtide kooskonna reorganiseerimise tulemusena järelejäänud kaks kuni kolm põhikohaga tõlki. Ettevõtte palgal olles kuulusid nende haldusalasse vastava ettevõtte kurdid töötajaid. Kuid tõlketeenust vajasisid ka kurdid väljaspool ettevõtet, keda arvuliselt oli oluliselt rohkem. Sellises komplitseeritud olukorras asusid missioonitundest ja heategevuslikus korras tööle (1) endised tõlgid vabakutselistena oma uue põhitöö kõrvalt (*free lance*) ning (2) viipekeelt ühel või teisel viisil õppinud noored inimesed (4-5), kellel küll puudus varasem kokkupuude kurtide kooskonnaga, kuid kes mingil põhjusel tundsid selle vastu huvi. Suhteliselt nõrk seotus kurtide kooskonnaga ning parem hariduslik ettevalmistus võimaldas neil olla pigem kommunikatsioonikanali rollis. Nemadki tõlkisid sageli oma põhitöö ja/või õpingute kõrvalt. Erinevalt varem töötanud tõlkidest, oli neil küll hea teoreetiline ettevalmistus viipekeeletõlke ja kurtide kooskonna alal, kuid madal viipekeeletõlke praktiline oskus. Seetõttu pälvisid endiselt suuremat usaldust kurtide kooskonnast pärit tõlgid, kes tulid viipekeelsel suhtlemisel kurtidega paremini toime ning vajadusel jätkasid kurtide toetamist ja abistamist asjaajamisel.

Professionaalsest tasemest üheksakümnendatel aastatel veel rääkida ei saa. Andmed osutavad, et ükski ülalnimetatud tõlgist ei omanud tõlkimisalast koolitust, ebaühtlane oli nende inimeste nii üldharidus, töökogemus, viipekeeletõlke ettevalmistus, tasustamine kui ka roll, mida kinnitavad 2001. a. tõlkide hulgas läbiviidud uurimuse tulemused.

Kuigi riiklikes ametkondades teadvustati neil aastatel tekkinud probleeme, jäid konkreetsed riigipoolsed sammud lahenduse otsimiseks tagasihoidlikeks. Olukorras, kus vana mudel oli lagunenu, kuid uut süsteemi polnud veel välja kujunenud, tekkis vajadus viipekeeletõlkide töö Eestis ümber korraldada. Esimesed reaalsed sammud astuti 1988.a., põhjalikumad muutused said alguse aastast 1996 ühiskondlike organisatsioonide eestvedamisel.

Tol perioodil üksteist (11) tõlkega tegelevat isikut vabariigi eri piirkondadest otsustasid ühineda (Eesti Viipekeeletõlkide Ühing registreeriti 1995). Oma väiksuse tõttu pidas ühing üheks olulisemaks ülesandeks koostöö arendamist teiste mittetulundusühingute jt organisatsioonidega nii Eestis (Eesti Kurtide Liit; Eesti Tõlkide ja Tõlkijate Liit; Eesti

Kuulmispuuetega Laste Vanemate Liit) kui välismaal. Tänapäevaks on tihedam koostöö kujunenud naaberriikide Soome ja Rootsi tõlkide organisatsioonidega. Ühinemine 1994. aastal Euroopa Viipekeeletõlkide Assotsiatsiooniga (*European Forum of Sign Language Interpreters*, EFSLI) täisliikmena andis võimaluse osaleda mitmetel üleeuroopalistel konverentsidel ja aastakoosolekutel, mis ühelt poolt teadvustas maailmas Eesti olemasolu antud valdkonnas (Eesti oli esimesi Ida-Euroopa riikidest, kes tänapäevaks on saavutanud täisliikme staatuse nimetatud organisatsioonis), teisalt lisas uusi teadmisi ja julgust tegutseda arenenud maade eeskujul.

Viipekeeletõlkide koolitus Eestis

Vajadusest lähtuvalt käivitati Eestis (Eesti Viipekeeletõlkide Ühingu algatusel) esimene tegevõlkide erialane koolitus täiendõppe vormis (koolituse mahuks 340 tundi) aastatel 1996-1997, koostööpartneriteks Eesti Kurtide Liit ja Soome Kurtide Liit, Soome Viipekeeletõlkide Ühing. Koolitus sai teoks tänu EL Phare LIEN programmi ja Eesti Puuetega Inimeste Koja rahastamisele. Nimetatud kaheaastase täiendõppe eesmärgiks oli tõlgetöö kogemusi omanud ning sellel alal töötavate inimeste (25) kutsealase pädevuse tõstmine erialase kompetentsuse tagamiseks.

Silmas pidades mitte-eestlastest kurtide (EKL andmetel 400) isolatsiooni ning kuulmispuudest põhjustatud raskusi toimetulekul Eesti ühiskonnas, toimus EV Sotsiaalministeeriumi rahastamisel 1999. aastal esmakordselt vene viipekeeletõlkide täiendõppe (mahuga 100 tundi), seekord juba iseseisvalt tõlkide ühingu ja kurtide liidu ühistööna.

Saadud kogemustele toetudes, kuulutas Eesti Viipekeeletõlkide Ühing 1998.a. välja konkursi uute viipekeeletõlkide väljaõppeks. Projekti rahastamine toimus välisannetusel (kindlustusfirma *SwissRe*). Tõlkide väljaõppe oli planeeritud kolmele aastale, õpetamist teostati 3 korda nädalas õhtuti nii Tartus kui Tallinnas. Õppekavas esitatud ainete kogumahuks oli 430 tundi. Kahjuks majanduslikel põhjustel koolitus esialgu katkes (1999.a.), kuid loodetavasti jõuab see erinevate fondide ja EV Sotsiaalministeeriumi toetusel siiski 2002. aastal lõpule.

Tõlketeenuse rakendamine

Juba 1990. aasta alguses, mil tõlkeprobleemidele otsiti kiiret lahendust, valmis Tartu Ülikooli ja EKÜ ühisprojekti raames viipekeeletõlkide tunnitasu alusel töölerakendamise skeem, mis laiemalt käivitus alles 1996. aastal, esialgu SM otsefinantseerimisel. Hiljem, st alates 1998. aastast kuulub tõlketeenuse finantseerimine riigihanke korras omavalitsuse pädevusse. Vastavalt EV Sotsiaalhoolekande seadusele §26, punkt 1 alusel kohustub kohalik omavalitsus kindlustama kuulmispuudega inimesed neile vajaliku tõlketeenusega isiklikus asjaajamises. Hetkel võimaldatakse Eestis tasuta tõlketeenust olmeprobleemide lahendamiseks kuulmispuuetega inimestele alates 7. eluaastast kuni 36 tundi aastas. Viidates Eesti Vabariigi poolt vastu võetud seadusandlikele aktidele, taotletakse lisafinantseerimist kohtu- õpingu-, TV jmt. tõlkide tasustamiseks. Rahastamine toimub mitmetest allikatest, üldjuhul vastavalt teenuse liigile, kas Haridusministeeriumi, Eesti Puuetega Inimeste Koja, tõlketeenust telliva asutuse ja/või omavalitsuse eelarvest

Tõlketeenust võivad osutada vaid Eesti Kurtide Liidu atesteerimiskomisjoni poolt atesteeritud tõlgid, kes on kantud Eesti Viipekeele Tõlkide Registrisse (EVKTR), mis annab õiguse töötada EKL tõlkekeskustes tõlketeenuse pakkujana soovituslike tariifimäärade alusel. 2001. aasta seisuga on eksami sooritanud, Eesti Viipekeele Tõlkide Registrisse kantud ja vastav tunnistus omistatud 25 viipekeeletõlgile, neist kõrgema kategooria tõlke on kaks, I kategooria tõlke kolm; II kategooria tõlke üksteist ja III kategooria tõlke üheksa. Tänapäeval töötavad viipekeeletõlgid teenuse pakkujatena kolmel erineval moel: põhikohaga tõlgid (näiteks koolide juures); tunnitasu alusel tõlketeenuse koordineerimisel töötavad lepingulised ja/või vabaaja tõlgid. Tõlgitööd reguleerivateks dokumentideks on kutseorganisatsiooni poolt kinnitatud *Kutse-eesitika koodeks viipekeeletõlkidele; Tõlkide ametijuhend ja Raamnõuded viipekeeletõlkidele*. Tööd reguleerivate dokumentide väljatöötamisel olid aluseks teiste riikide (Soome, Rootsi, Saksamaa, Holland, USA) kogemused.

Kuigi tõlkide arv Eestis on aastatega kasvanud (1989. aasta andmetel oli Eestis 1 tõlk 250 kurdi kohta; 1997. aastal oli see suhe juba 1:80-le ning 2000. aastal 1 tõlk 60 kurdi kohta), peab tunnistama, et seoses nõudluse pideva suurenemisega ning tõlkide vähesusega, ei suudeta alati tõlketeenust tagada, mistõttu jääb kurtide aktiivne osalus ühiskonnas kvalifitseeritud tõlkide puuduse tõttu sageli tulemusteta või vähetulemuslikuks. Seoses

viimastel aastatel kurtide õppima asumisega vabariigi erinevatesse kõrgkoolidesse, on tekkinud suur nõudlus õpingutõlkide järele, samuti on probleemiks äärealade piirkonnad, kus kurtidele pole võimalik tõlketeenust pakkuda, kuna tõlke nendes piirkondades ei tööta. Endiselt korraldavad kurtide asjaajamist nendes piirkondades kurtide sugulased, tuttavad, sõbrad heategevuslikus korras või jääb kurdi jaoks lihtsalt olukord lahendamata. Senine praktika on näidanud, et tõlkide mainet kahjustavad juhtumid, kus tõlkide vähesuse tõttu kasutatakse teatud olukordades ka atesteerimata ja/või madala kvalifikatsiooni ja oskustega inimesi (tõlke). Vastava kvalifikatsiooni mitteomavate tõlkide püüdlus "aidata kurte" on toonud kaasa arusaamatusi ning põhjustanud rahulolematust nii kurtide kui kuuljate hulgas.

Kui esimene pretsedent kuulmispuudega õpilaste õpetamine koos kuuljatega integreeritud vormis (viipekeeletõlgi osalusel) sai teoks 1990.a. TÜ-s, siis käesoleval õppeaastal vajab viipekeeletõlki 15 kuulmispuudega üliõpilast. Kuna õpingutõlge on üldjuhul individuaaltõlge ning igal aastal õppijate arv kasvab, siis juba käesoleva aasta seisuga ei suuda viipekeele tõlkekeskused õppijaid viipekeelse tõlkega kindlustada. Probleemiks on ka see, et tõlkide vähesuse tõttu tõlgib nt kõrgkoolis sageli tõlk, kes ise kõrgharidust ei oma. Kuid tänu viipekeelsele tõlkele võib kurt omandada väga kõrge ametialase kvalifikatsiooni erinevatel erialadel, seda kinnitavad tänaseks kõrgkooli lõpetanud kurdid.

Toetudes 2001.a. läbiviidud uurimustele ja teiste maade kogemustele ning arvestades Eesti territoriaalset väiksust, tuleks senise süsteemi asemele luua vabariiklik tõlkekeskus. Vabariiklikule tõlkekeskusele alluvad kohalikud tõlkekeskused, kes tegelevad viipekeele tõlketeenuse osutamisega vastavates piirkondades. Tõlkekeskuse ülesandeks oleks kogu tõlkesüsteemi koordineerimine, kohalike tõlkekeskuste nõustamine, koostöö omavalitsuste ja teiste tõlketeenuste finantseerijatega, tõlkide täiendõppe korraldamine jmt. Peale selle võimaldab taoline süsteem lahendada teatud määral ka äärealadel elavate kurtide tõlkeprobleemid.⁵

---

⁵ Vt ka Liivi Hollman. *Viipekeeletõlk ja rolliootused*. Magistritöö. TÜ 2002

Viipekeeletõlkide kvalifikatsioonist tänapäeval

2001.a. läbiviidud uurimus tõlgi rollist ja klientide rolliootustest tõlkidele näitas, et Eestis tegutsevad viipekeeletõlgid täidavad tõlkimise kõrval ka praegu mitmeid teisi funktsioone – abistavad ja nõustavad kurte kliente, on neile mõnikord hingehooldajaks ja õppesituatsioonis abiõpetajaks. Sealjuures on tõlgikoolituse läbinud tõlkide rollimudel küll selgemini piiritletud kui koolitust mitteläbinud ja atesteerimata tõlkide roll, kuigi praktikas omandatud teadmisi sageli ei rakendata. Seda osaliselt seetõttu, et klientuur ootab erinevatel põhjustel tõlgilt endiselt abistaja, nõustaja jmt. ülesannete täitmist. Samas kaasaegne nägemus tõlgi tööst (laiendades tõlgi vastutust ning tõrjudes isiklikku sekkumist) osutab tõlgi aktiivsele osalusele tõlkeprotsessis, mida juhivad lingvistilised, sotsiaalsed, psühholoogilised, kultuurilised ja individuaalsed faktorid. Uuema aja tõlgid ei ole kurtidele mitte käepikenduseks (abistajateks-asjaajajateks), vaid kõrvadeks, sillaks kahe kultuuri ja kahe keelegrupi inimeste vahel. Viipekeeletõlgi rolli nähakse kahe keele ja –kultuuri vahendajana.

Viipekeeletõlkide hariduslik ettevalmistus

Ilmneb, et viipekeelet varasem pikaajaline staatus “kõõgikeelena” ja ühiskonna suhtumine kurtusesse on mõjutanud ka suhtumist tõlgi rolli. Ühiskonnast tulenevatest muutustest tingituna eeldab kaasaegne tõlgirolli käsitus spetsiaalse väljaõppe saanud kõrge kvalifikatsiooniga oskustöötajaid (tõlke) ja erialaspetsialiste. Seejuures on jõutud arusaamisele, et olla tõlk ei piisa üksnes päritolust ja viipekeelet oskusest, vaid tõlgiks tuleb õppida.

Maya de Witi (2001) uurimuse andmetel on tõlketeenust pakkuvate tõlkide arv riigis seotud otseselt tõlgikoolitusega. Näiteks on kõige vähem tõlke ühe kurdi kohta Prantsusmaal (suhe 1:1000), samas kõige suurem on see arv Soomes (suhe 1:20) ja Rootsis (suhe 1:29). Witi uurimusest ilmneb, et Prantsusmaal on ainult üks kahe aastane tõlgi põhiõppekoolitusprogramm (*full time*) ja üks tõlgi täiendkoolitusprogramm (*part time*), tõlketeenust vajavaid kurte on aga 100 000. Seevastu Soomes on kolm tõlgi põhiõppekoolitusprogrammi (kestusega 3,5 aastat), lisaks mitmeid täiendkoolituse võimalusi, kuid viipekeeletõlget vajavaid kurte vaid 5000, Rootsis vastavalt üheksa tõlgi põhiõppekoolitusprogrammi

(kestusega 4 aastat), tõlketeenust vajavaid kurte 10 000. Samas selgub, et mitte kõik tõlgikoolituse läbinud ei tööta õpitud erialal. Huvitav on märkida, et Soomes, kus on kõige suurem tõlgikoolituse lõpetanute arv (607), töötab tõlgina neist vaid 42%. Prantsusmaal on vastav protsent oluliselt kõrgem, 150-st lõpetanust töötab tõlgina 67%.

Algselt oli enamik koolitusprogramme üheaastase nominaalajaga, kuid tänapäeval ulatub nende kestvus kolme – nelja aastase õppeajani. Nii on enamikes riikides, kus tõlgikoolitus on hästi edasi arenenud (nt Taani, Rootsi, Soome), on viipekeel riiklikult tunnustatud või on keel ametliku staatusega, kuid vastu on võetud rida viipekeele kasutust ja/või kasutajaid reguleerivaid seadusi (USA, Saksamaa, Suurbritannia). Kui Eestis toimub tõlgikoolitus täiendõppena ühiskondlike organisatsioonide algatusel üksikute projektide alusel, siis läänes on võimalik tõlgikutset omandada riiklikul finantseerimisel kolmel erineval tasemel:

- **põhikoolitus** – õpetus toimub kogukonnakolledžites (*community college*), mille lõpetanu saab viipekeeletõlgi kutsetunnistuse;
- **täiendkoolitus** – õpetus toimub kolledžites ja ülikoolides, kus kooli lõpetaja saab lisaks kutsetunnistusele ka bakalaureuse kraadi;
- **kraadiõpe** – õpetus toimub ülikoolides, mis annavad viipekeeletõlke alase magistrikraadi.

Viipekeele tõlkide kutsehariduse kontseptsioon Eestis

Eesti Vabariigi ametlikus poliitikas on viimasel aastakümnel muutunud hoiakud viipekeele ja kurtuse käsitlemisel, tunnustades seda mitmete seadusandlike aktidega. See on põhjustanud kasvava vajaduse viipekeeletõlkide järele ning püstitanud uusi nõudeid viipekeeletõlkide ettevalmistusele. Tegemist on omamoodi paradoksaalse olukorraga, kus seadused deklareerivad tõlketeenuse ulatuslikku rakendamist ja toetust viipekeelsele haridusele, teisalt leidub neis klausel “*kui leitakse vastavaid võimalusi*” (EV invapoliitika üldkontseptsiooni “Puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise standardreeglid” rakendamise tegevuskava 1. osa).

Võrdlevalt näeme, et kuigi ka tavatõlkide väljaõppega alustati suhteliselt hilja (1976), on nende praegune ettevalmistus jõudnud Eestis kõrgetasemeni (TÜ-s ja TPI-s magistri tasemel kraadiõpe). Tavakeelte tõlkijad ja tõlgid, olles kahe keele ja kultuuri vahendajad, kuuluvad Eestis ametite rahvusvahelise kutsete klassifikaatori ISCO (*International Standard Classification of Occupations*) alusel sotsiaal- ja humanitaarteaduse tippspetsialistide hulka (2444). Viipekeeletõlkidel, kelle rolli nähakse maailmas samuti “kahe keele ja kultuuri vahendajatena”, on siiski raske saavutada samaväärselt kõrget staatust, mis on tavatõlkidel, kes alati on olnud hästi tasustatud ja kõrgelt tunnustatud. Nende erisus avaldub eelkõige klientuuri ning tõlkesituatsioonide osas. Vaatamata sellele on viipekeeletõlgid kõrge kvalifikatsiooni ja professionaalsuse saavutanud mitmes lääneriikides, mille eelduseks on olnud viipekeeletõlkide koolitussüsteemi olemasolu, sh nende põhjalik väljaõpe akrediteeritud õppekava(de) alusel. Tänapäeval sõltub kurtide rehabilitatsioon ja kurtide parem toimetulek kuuljate ühiskonnas otseselt viipekeeletõlgi professionaalsusest (pädevusest).

Vastavalt täiskasvanute koolituse seadusele (vastu võetud 10.11.1993.a., RT 193,74,1054) I ptk §3 peaks viipekeeletõlkide koolitus olema sõltuvalt eesmärgist tööalane koolitus, mis [---] “*võimaldab kutse-, ameti- ja /või erialaste teadmiste, oskuste ja vilumuste omandamist ja täiendamist, samuti ümberõpet kas töökohas või koolitusasutuses*” [---]. Viipekeeletõlkide tööalast eripära arvestades (võrreldes tavatõlkide ettevalmistusega) tuleks koolitusmudeli kontseptuaalsete aluste väljatöötamisel lähtuda ISCO kolmandast ja neljandast kvalifikatsioonitasemest.

Kuigi viipekeeletõlkide koolitamine Eestis ei kuulu praegu ühegi õppeasutuse pädevusse, ei saa riik ignoreerida nende ettevalmistamise vajadust. Eesti viipekeeletõlgi töö eripära, senist arengut ja võimalusi silmas pidades tuleks pidada otstarbekaks alustada tõlgikoolitust üheaegselt kolmel erineval tasemel:

- **Viipekeeletõlgi kutseõpe** (põhikoolitus) päevases ehk põhiõppe-õppevormis, eesmärgiks kutseoskuste omandamine vastavalt ISCO kolmandale kvalifikatsioonitasemele (olmetõlge), mida võiks teha mõnes sobiva profiiliga kutseõppeasutuses. Ettevalmistus toimub keskhariduse baasil ning ei eelda eelnevat viipekeelee oskust ega töökogemust viipekeeletõlgina.
- **Viipekeeletõlgi diplomiõpe** (lisaeriala) vastavalt ISCO neljandale kvalifikatsioonitasemele. Kõrgemat kvalifikatsiooni nõudvate tõlkide (kohtu-, konverentsi-, TV tõlge) ettevalmistus kõrghariduse baasil, õpe eeldab viipekeelee oskust.
- **Viipekeeletõlgi täiendõpe** tegevõtõlkide kvalifikatsiooni tõstmise eesmärgil üksikute sihtsuunitlusega lühiajaliste kursustena, st elukestev kutsealane täiendus.⁶

Viipekeelee õpetamisel ja viipekeeletõlkide ettevalmistamisel haaratakse tänapäeval kaasa üha rohkem kurte inimesi, andes neile ühtlasi rakendust tööturul. Loomulikult eeldab see kurtidelt vastavat väljaõpet. Spetsiaalse koolituse saanud kurtide rakendamine tõlkide ettevalmistuses tagab parema kooskõla kurtide kooskonna vajaduste ja ootustega.

---

⁶ vt ka Regina Toom. *Viipekeeletõlkide professionaalne areng Eestis*. Magistritöö TÜ 2002

Viited

- Bellugi, Ursula, Diane Lillo-Martin, Lucinda O'Grady, Karen VanHoek 1990. The Development of Spatialized Syntactic Mechanisms in American Sign Language.- *SLR'87 Papers from The Fourth International Symposium on Sign Language Research*. Hamburg: Signum-Press, pp. 16-25
- Kotsar, J. & K. Kotsar 1997. *Eesti kurtide ajaraamat, 2*. Tallinn: Kirjastus Ühiselu.
- Laiapea, Vahur 1992. Mis on viipekeel? *Akadeemia* 10, 2098-2136.
- Miljan, Merilin 2000. *The Noun Phrase in Estonian Sign Language from the Typological Perspective. B.A. Thesis*. Tallinn: Estonian Institute of Humanities.
2001. Adjectival modification in Estonian and Estonian Sign Language. *Estonian: Typological Studies V*. (Ed.) Ereht, Mati. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 169-188.
- Paales, Liina 2001. Eesti kurtide kogukond. Uuritavate ja uurijate suhted. *Eesti Rahva Muuseum 42. konverents "Kultuuri uurimise eetika" Tartu, 9.-10.04.2001 Ettekannete kokkuvõtteid*.
- Preisler, Gunilla 1983. *Deaf Children in Communication*. Department of Psychology, University of Stockholm.
- Sutrop, Urmas (2000). Estonian Sign Language. In Barbara F. Grimes (ed.) *Ethnologue: Volume 1. Languages of the world*, 14th ed. Dallas, Texas: Summer Institute of Linguistics, Inc., sub. Estonia, p. 663.
http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=ESO
- Toom, Regina 1989. *Kõnelevad käed*. Tartu.
- Toom, R. & K. Kivisild 1990. *Eesti kristlikud viiped*. Tartu – Stockholm.